

Teatr dla rozwoju w Kenii.

Teatr dla rozwoju (theater for development¹) czyli teatr jako narzędzie rozwoju to metoda komunikacji i edukacji społecznej, korzystająca z całego wachlarza środków teatralnych takich jak np. dialog, dramatyzowana fabuła, elementy tańca i śpiewu, narracja, zastosowanie lalek teatralnych... Powstał w latach 60. XX wieku i wywodzi się z filozofii edukacji społecznej brazylijskiego działacza i pedagoga Paulo Freire'a². Twórcom metody masowej edukacji wykorzystującej teatr towarzyszyły idee walki z biedą, brakiem oświaty, impasem ery postkolonialnej. Teatr dla rozwoju, teatr służący aktywnej komunikacji i dialogowi społecznemu to narzędzie i jako takie może służyć szerzeniu każdej idei. Teatr ten ma na celu wywołanie aktywnej postawy u publiczności wobec poruszanego w trakcie przedstawienia problemu. Służą temu wcześniejszy wywiad środowiskowy, angażowanie w proces powstawania i odgrywania przedstawienia lokalnej społeczności, do której komunikat (przekaz treściowy danego przedstawienia) jest adresowany, dialog z widzami w trakcie przedstawienia, wspólne stawianie diagnoz, ocena przedstawionych wydarzeń i szukanie rozwiązań. Metoda wykorzystania teatru, a zwłaszcza teatru lalkowego jest w procesie edukacji niesłychanie skuteczna.

Trudno powiedzieć w jakim kraju afrykańskim teatr dla rozwoju został zastosowany po raz pierwszy, jako że akcje społeczne z jego wykorzystaniem toczyły się i nadal toczą symultanicznie w wielu regionach Afryki. W tym artykule³ skoncentruję się przede wszystkim na teatrze dla rozwoju w Kenii, który na szeroką skalę wykorzystuje teatr lalkowy.

Lalki zostały wprowadzone do programów edukacyjnych w Kenii w roku 1994. Stało się tak z inicjatywy dr Erica Krystalla⁴, działacza społeczno-politycznego, wieloletniego pracownika ONZ, dyrektora, a obecnie doradcy pozarządowej organizacji FPPS (Family Programmes Promotions Services / Stowarzyszenie na rzecz Programów Promujących Rodzinę)⁵, działającej w Kenii od 1984 roku na rzecz zdrowia i planowania rodziny. W trakcie poszukiwań efektywnych metod walki z AIDS Eric Krystall spotkał lalkarza z Republiki Południowej Afryki Garego Friedmana⁶, słynnego wówczas za sprawą prowadzonych w Afryce na dużą skalę programów: między innymi: *Puppets against AIDS* (Lalki przeciwko AIDS); *Puppets*

1 http://en.wikipedia.org/wiki/Theatre_for_development ; <http://patachu.com/theater-theater-for-development/>

2 http://pl.wikipedia.org/wiki/Paulo_Freire ,

3 Inne artykuły autorki dot. kenijskiego teatru to – z dostępnych w Internecie: <http://afryka.org/afryka/teatr--szukanie-afryki--1-.news/>; <http://afryka.org/afryka/teatr--szukanie-afryki--2-.news/>; <http://afryka.org/afryka/teatr--szukanie-afryki--3-.news/> oraz http://www.ptafr.org.pl/images/afryk34_srodek.pdf, s.80-100

4 <http://www.theeastafrican.co.ke/magazine/-/434746/1268272/-/10xe2ybz/-/index.html>

5 <http://www.fpps-puppets.org/>

6 <http://www.puppetrynews.com/>

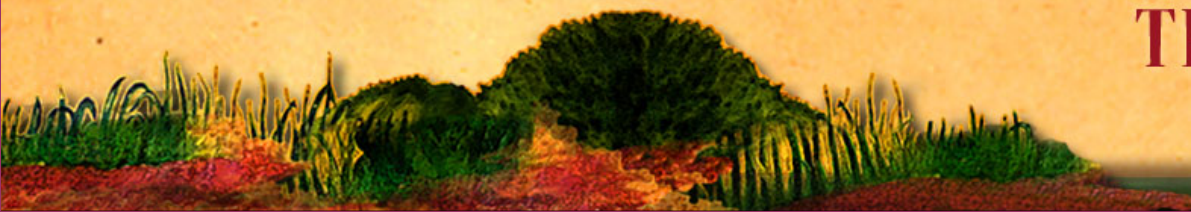
against Apartheid (Lalki przeciwko apartheidowi) ; *Puppets against Abuse* (Lalki przeciwko przemocy); *Puppets in Prison* (Lalki w więzieniu). Programy te objęły zasięgiem około 1,6 milionową publiczność, między innymi w Republice Południowej Afryki, Namibii, Zambii, Zimbabwe, Botswanie, Kanadzie i Australii. Gary Friedman przyjechał do Kenii w roku 1994 i kształcił pierwszych lalkarzy – późniejszych trenerów. Uczestnikami tych warsztatów byli członkowie artystycznych grup amatorskich, mający sporą świadomość AIDS, bowiem zostali wyłonieni z działających w podobnych obszarach organizacji z różnych rejonów Kenii. Program intensywnego kształcenia objął nie tylko konstrukcję lalek i animację w rozmaitych technikach. Uczestnicy poznali zarys historii teatru lalek, uczyli się pisać scenariusze, zapoznali się z aktorskimi technikami gry, kierowanej bezpośrednio do zebranej w terenie publiczności i sposobami mówienia o wirusie HIV.

Teatr lalkowy w Kenii jest skutecznym narzędziem komunikacji i edukacji społecznej, i jako taki wciąż przyczynia się do kształtowania nowych postaw, a co za tym idzie wprowadzanie zmian społecznych. Wędrowne przedstawienia docierają do mas publiczności, często niepiśmiennej (edukacja podstawowa jest w Kenii bezpłatna dopiero od 2003 roku). W 1994 powołano działający do dziś program wykorzystania lalek w edukacji społecznej CHAPS (Community Health Awareness Puppeteers/Lalkarze na rzecz Profilaktyki Zdrowotnej Społeczności Lokalnych). U szczytów działalności CHAPS (około 2002 r.) czterdzieści grup teatralnych czyli około trzystu pięćdziesięciu lalkarzy (wyłonionych z lokalnych społeczności) dawało regularne przedstawienia niemal we wszystkich rejonach Kenii, zarówno we wsiach jak i w miastach. Główne ośrodki skupione były w: Nairobi, Nakuru, Machakos, Kisumu, Eldoret, Mombasie, Nyeri.

Eric Krystall i jego lalkarze rozwinęli program zainicjowany przez Garego Friedmana. „Nasi lalkarze sami pochodzą z lokalnych społeczności, do których, po odpowiednim przeszkoleniu, adresują swoje przedstawienia. Problemy, o których mówią są im bliskie – najczęściej są to ich własne problemy bądź ich rodzin. Posługują się także biegle językami danego regionu.⁷ – wyjaśnia Eric Krystall⁸. Lalkarze są w większości wolontariuszami, niektóre grupy otrzymują niewielkie finansowe wsparcie, FPPS ciągle boryka się z problemami finansowymi. „Staramy się dawać wynagrodzenie tylu grupom ilu tylko jesteśmy w stanie” – mówi Eric Krystall. *Kakuyuni Puppeteers* (mieszkający w wiosce oddalonej zaledwie 15 km od Malindi – kurortu nad Oceanem Indyjskim) starają się zbierać fundusze, dając przedstawienia w hotelach dla europejskich turystów, *Nyawita Safari Troup* otrzymała nagrodę UNESCO i jest wspierana przez tę organizację, czasami udaje się uzyskać pieniądze z organizowanych na zewnętrzne zamówienia szkoleń. FPPS wyposaża aktorów w system nagłośnieniowy i parawany do gry, a także materiały potrzebne do konstrukcji lalek. Duży problem, zwłaszcza w rejonach wiejskich, stanowi transport. Lalkarzy nie stać na

⁷W Kenii żyją 44 ludy, z których prawie każdy mówi we własnym języku, oficjalnymi językami urzędowymi są angielski i suahili – przyp. Z.G
⁸Wszystkie wypowiedzi Erica Krystalla pochodzą z wywiadu przeprowadzonego przez autorkę w roku 2002

– przyp. Z.G

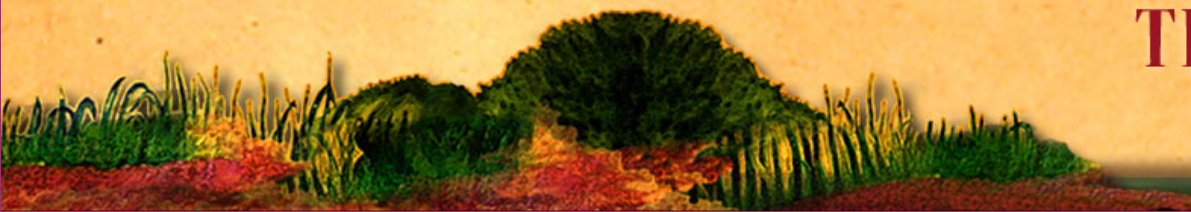
korzystanie z autobusów, więc przemieszczają się pieszo, przenosząc kilometrami ciężki ekwipunek na głowach – grupy, które posiadają przynajmniej jeden rower są szczęściarzami.

Edukacyjny teatr lalkowy to kenijska rzeczywistość w zwierciadle. Początkowo scenariusze przedstawień dotyczyły wyłącznie HIV/AIDS i innych chorób przenoszonych drogą płciową oraz planowania rodziny. Później stopniowo tematyka ich poszerzyła się o problemy związane z równouprawnieniem płci, wykorzystywaniem dzieci i kobiet, okaleczaniem narządów płciowych, ograniczaniem dziewczynkom dostępu do edukacji i narzucanymi małżeństwami. Palącymi problemami jest także wysoki przyrost naturalny, dzieci ulicy, uzależnienie od narkotyków, ochrona środowiska, zachorowania na malarię... Lalkarze mówią także o tworzeniu podstaw samorządności, wysokim procencie bezrobocia, korupcji, paraliżującej funkcjonowanie właściwie każdej instytucji.

Każdy region boryka się z nieco innymi problemami. *Arabuko Sokake Puppeteers* walczą o ochronę lasu Arabuko-Sokake, który jest największym zachowanym do dziś fragmentem pierwotnego masywu leśnego w Afryce Wschodniej. Starają się uświadamić ekologicznie miejscową ludność, zapobiegać kłusownictwu, nielegalnemu wycinaniu drzew i handlowi piaskiem. Mieszkańcom okolicznych wiosek próbuje znaleźć alternatywne zajęcie, wskazując korzyści wypływające z leśnego farmerstwa. *Masai Puppeteers* kładą natomiast nacisk na problematykę wczesnych, zawieranych bez pytania o zgodę kobiety, małżeństw i skutki okaleczania kobiecych organów płciowych. W Nairobi lalkarze realizują program, inwestujący w rozwój rozległych obszarów slumsowych, w których duże zagęszczenie ludności w połączeniu z bezrobociem powoduje ciągły wzrost przestępczości. We współpracy z międzynarodową organizacją humanitarną GOAL do tworzenia przedstawień wciąga się także dzieci ulicy (jest ich ponad sześćdziesiąt tysięcy w samym Nairobi).

Lalkarze (we współpracy z innymi zaangażowanymi w rozwój Kenii organizacjami i fundacjami) reagują błyskawicznie na to, co dzieje się w Kenii. Po krwawych wyborach prezydenckich w grudniu 2007/2008 (w brutalnych walkach zginęło wówczas przynajmniej 1000 osób, a 3000 zostały pozbawione domów) ruszył program *Puppets for Peace* (Lalki dla pokoju). Celem przedstawień było pojednanie zwaśnionych przez polityków ludów. Spektakle były dawane w rejonach nasilonej przemocy i nienawiści. Po uchwaleniu w roku 2010 nowej konstytucji realizowany był projekt *Naomba Kujū – I Beg to Know* (Przysięgam, że wiem). Lalkarze uświadamiali, co dla przeciętnego człowieka oznacza nowa konstytucja i jakie przynosi mu prawa, bo mimo, iż wielu Kenijczyków na nią głosowało, niewielu było i ciągle jest świadomych jej treści.

Powstanie każdego scenariusza poprzedza wywiad, obserwacja środowiskowa. Przedstawienie ma stać się punktem wyjścia do dialogu między lalkarzami a publicznością i zmotywować widzów do przyjęcia czynnej postawy. „Trzeba wyjść do społeczności, zapytać z jakimi problemami się borykają, jakie mają

potrzeby, posłuchać na co narzekają w autobusach, na targu, ulicy. Scenariusz przedstawienia ma widzom pozwolić zidentyfikować się z postaciami, problemami, o których opowiada. Przedstawienie ma stać się punktem wyjścia do dalszej dyskusji, zmotywować ludzi do mówienia. Bardzo ważne są pytania jakie adresuje się do widzów: O czym jest przedstawienie? Czy to co zobaczyliście jest prawdziwe? Czy opowiada o waszej sytuacji, jeśli nie – w czym tkwi różnica? Dlaczego ten problem pojawia się w waszej społeczności? Co możemy z tym zrobić? Chcemy zmotywować ludzi do przyjęcia czynnej postawy, do zbiorowego działania. Najczęściej są oni po prostu zastraszeni, nieświadomi, że mogą mieć jakiegokolwiek prawa. Po naszych przedstawieniach i spotkaniach na temat korupcji mieliśmy sygnały, że ludzie zaczęli się jej przeciwstawiać. Bez dyskusji, rozmów i próby rozwiązywania problemów pokazywanie samych przedstawień nie ma sensu” – tłumaczy Eric Krystall.

Scenariusze przedstawień dotyczą zawsze aktualnych problemów społecznych i mają pomóc widzom poszukać ich rozwiązań. Starają się pokazać współczesne zjawiska w szerszym świetle, dotykają lokalnych zwyczajów, wierzeń, nieraz zabobonów. Konstrukcja scenariuszy jest prosta. Historie bohaterów opowiadane są przeważnie w schematyczny sposób. Najważniejsze, by w prezentowanej fabule publiczność bez trudu mogła odnaleźć siebie, swoich sąsiadów, swoje problemy. Tematy są drażliwe i dlatego łatwiej odegrać je za pomocą lalek ukrytym za parawanem aktorom. A dlaczego właśnie lalki nie aktorzy? Jak twierdzą najbardziej doświadczeni lalkarze-trenerzy – Tony Mboyo: „lalki są zdolne przekroczyć podziały rasowe, religijne, kulturowe, a także podziały ze względu na płeć”, Sheriff Mang’uro: „Widzów bardziej ciekawią lalki niż ludzie.”, Phylemon Odhiambo: „Starsi mogą być sceptyczni, gdy zaczną ich pouczać młodzi ludzie (...), ale nie mają tego problemu, gdy słuchają lalek, bo lalki są zabawne i tylko udają, że są ludźmi”.⁹

Przedstawienia dawane są przede wszystkim w przestrzeni otwartej: w slumsach, wioskach, szkołach, przedszkolach. Każde przedstawienie rozpoczyna się od mobilizacji tłumu – gromadzenia publiczności. Lalki-giganty – czyli zakładane na ciała aktorów lalki o nieproporcjonalnie małym tułowiu i ogromnej głowie – spacerują, tańczą, bawią się z dziećmi. Towarzyszą temu głośna muzyka i hasła wykrzykiwane przez narratora. Zza parawanu wyłaniają się lalki – najczęściej są to żyworękie lalki rękawiczkowe o ruchomych ustach (czyli tzw. lalki „pyskówki”, animowane jedną ręką animatora, a gestykuluje drugą, zapożyczoną od niego ręką) – przez Kenijczyków zwane *europuppet*, ale mogą być nimi także pacynki. Na ogół liczba lalek nie przekracza pięciu. Animacja jest bardzo dynamiczna, lalki zawzięcie ze sobą dyskutują. Aktorzy odgrywają krótką scenkę rodzajową poruszającą nurtujące Kenię problemy, lalki wcielają się w role głównych bohaterów. Przed parawanem występuje narrator, którego aktywna rola polega na pośredniczeniu pomiędzy lalkami a publicznością. Narrator pozostaje neutralny. Nie

⁹Wszystkie wypowiedzi lalkarzy pochodzą z: Anthony Njangi, *Puppets convey message to all on social problem*, „Sunday Nation”, Kenya, 29 April 2001, s.11.

wciela się w żadną z postaci, tylko komentuje, zadaje pytania, jest łącznikiem pomiędzy lalkami a widzem. Dzięki temu publiczność jest włączana w akcję przedstawienia, może wyrazić swoje poglądy, obawy, opowiedzieć się po stronie któregoś z bohaterów, zadać pytania. Struktura całości jest otwarta, a scenariusz służy tylko za punkt wyjścia do wartkiej akcji, całość jest w dużej mierze improwizowana, dopasowana do spontaniczności artystów i publiczności. Przedstawienia, grane w lokalnym języku, są pełne elementów humoru, a jednocześnie mają czytelny przekaz moralno-edukacyjny. Aktorzy wykorzystują elementy tańca, śpiewu (tzw. folk media), a obecnie coraz częściej odtwarzaną z głośników popularną muzykę.

Z kolei w przedstawieniach bez wykorzystania lalek, w których we wszystkie role wcielają się aktorzy, stosuje się technikę *magnet theater* (teatr magnetyczny) czyli teatr, w którym widzowie sami wcielają się w role bohaterów. W punkcie kulminacyjnym narrator zatrzymuje akcję przedstawienia i prosi widzów, by zastąpili aktorów. „Stop”, aktorzy nieruchomieją, a narrator zastępuje jednego z aktorów osobą z publiczności, która musi teraz aktywnie rozwiązać (odegrać) problemy, przed którymi stoi bohater przedstawienia.

Zadaniem teatru dla rozwoju jest w sposób dostarczający rozrywki przedstawiać najbardziej palące problemy danej społeczności – przedstawiać, informować, ale przede wszystkim aktywizować i szukać tych problemów rozwiązań. I właśnie ten nacisk na komunikację oraz aktywizację czyni go bardzo skutecznym narzędziem społecznych kampanii i zakrojonej na dużą skalę edukacji globalnej.

Powyższy tekst jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska.

Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji „Kultury Świata”.

Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

Projekt jest współfinansowany w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2013 r. Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

TEATRZYK
dla edukacji